

D. „Nová filologie“

V rámci projektu Ruské akademie věd *Evoluce žánrů ruské literatury 17.–20. století* vyšel soubor studií *Hranice filologie* (Predely filologii, 2008) ruského literárního historika a teoretika Alexandra Alexandroviče Korabljova, nyní vedoucího Katedry teorie literatury a umělecké kultury na univerzitě v Doněcku, literárněvědném centru, o němž píše ve zvláštní studii.⁶⁵ Sám je autorem knih *Мастер. Астральный роман* (1996–1997, *Mistr. Astrální román*), *Темные воды «Тихого Дона»* (*Temné vody Tichého Donu*), pojednání o tzv. Doněcké škole *Донецкая филологическая школа* (1997, 1999, 2000, 2006, 2007), monografie *Поэтика словесного творчества* (2001, *Poetika literárního umění*) a přehledů *Ars poetica A. С. Пушкина* (2007) a *Поэты и поэзия Бронзового века* (2007, *Básníci a poezie Bronzového věku*).

Kdybychom chtěli zúžit a schematizovat přínos nyní se složitě diferencující doněcké literárněvědné školy, řekli bychom, že u počátků byla koncepce tzv. celistvosti uměleckého díla, tedy koncepce holistická (целостность художественного произведения). Bylo to za časů velkého rozvoje sovětské literární vědy 60.–80. let 20. století, kdy se skutečnými badatelskými centry staly tzv. provinční univerzity nebo samostatné fakulty (Tartu, Doněck, Kaluga, Kemerovo, Novosibirsk, Daugavpils aj.), jež koncipovaly vlastní projekty (strukturalisticko-sémiotické bádání, syžetologie, holistické pojetí literárního artefaktu apod.). Korabljov tyto hranice překračuje do sfér, kde se literární věda rozplývá v jiných disciplínách a postupně ztrácí svou rigorózní, tj. tradičně racionalistickou podstatu.

Korabljov to hned v úvodní stati vyjadřuje tím, že filologie není jen věda, ale také láska. Již slovo filologie je důležité: Korabljov a jemu blízcí se vracejí k pojetí filologické celistvosti, ale ovšem u vědomí její diferencovanosti, k níž postupně docházelo během 150 let vývoje. Korabljov preferuje ontologické pojetí artefaktu, tedy to, co se v Rusku utvářelo z autochtonních i allochtonních kořenů souvisejících s fenomenologií vlastně od 10.–20. let minulého věku. Korabljov sem vkomponoval problémy tajemství a vědy o něm (тайноведение) a spoluúčasti badatele na díle (соучастие). Předmětem filologie by měla být i víra, tajemství, hádanka nebo záhada. Záhada anebo tajemství posunuje do kategorie poetiky; s tím lze souhlasit, pokud poetiku nepřestaneme chápat jako nauku o tvaru literárního artefaktu, tedy budeme zkoumat v podstatě to, co už říkali ruští

65 А. А. Кораблев: Пределы филологии. Министерство образования и науки Украины, Донецкий национальный университет, Российская Академия Наук, Сибирское отделение, Институт филологии, Издательство СО РАН, Новосибирск 2008.

formalisté, tj. působení tématu na tvar nebo tvarování tématu: jinak se ocitáme ve sféře vciťování, neurčité metafyziky, z níž by bylo třeba utvořit samostatnou vědu, jinak zůstaneme v sféře dojmové esejistiky. Toho se obával jak M. Bachtin, tak zejména největší český estetický fenomenolog posledních desetiletí Z. Mathauser, jenž to přímo vyjadřoval generačním odporem k psychologiii artefaktu.⁶⁶

Je zřejmé, že Korabljovova koncepce, v níž pokračuje v pojednání *O религиозности и научности филологического знания* (O náboženskosti a vědeckosti filologického vědění), vychází z tradic ruského myšlení o literatuře v podstatě stříbrného věku, které inklinovalo k filozofičnosti náboženského směru a integrovalo se do studií o literatuře metafyzické struktury. V podstatě se opírá o přesvědčení, že náboženskost neodporuje tzv. vědeckosti, jak se uvádí mj. ve statích S. Bočarova (pamatujeme si však i jiné statě tohoto teoretika), V. Nepomnjaščího a T. Kasatkinové (také její estetické koncepce se vyvíjely): mluví pak o tzv. religiózní (náboženské) filologii. Představa vychází z obecného přesvědčení, které sdílím, že věda není jednou provždy vytvořený koncept, ale koncept, jenž musí počítat se sférou dosud nepoznaného, tj. tajemného, s oblastí víry a iracionality v tradičním slova smyslu: i pojetí racionálna se totiž vyvíjí. Přesto tu však jsou určité hranice, které – paradoxně – člověk cítí, nebo v něž věří (definice kruhem), jinak by se nemluvilo – při vši konvenčnosti – o racionalitě a iracionalitě. Na druhé straně je kategorie poznání přece jen širší a zná i jiné prostředky a postupy, které se tradičně a úzce chápané racionalitě vymykají. Korabljov tu sumarizuje dosavadní koncepce, které se utvářely od sklonku 80. let minulého století (Doněck, Kemerovo), kde se již vážně hovořilo o možných transformacích filologie a razily se pojmy, překračující tradiční koncepty (литературоведение, критика филологического разума, художественность литературоведения, эстетика истории, историческая эстетика). Jindy (1994) V. V. Fjodorov formuje potebnovskou tezi o výjimečnosti filologie jako vnitřní formě biologie – zde se vrací stará mechanická formule F. Brunetièra v oblasti ještě tehdy oficiálně nevytvořené genologie. Podle Korabljova musí být filologie adekvátní podstatě „slova“: vůbec „slovo“ v širším významu než u A. Potebni zůstává i v jeho náboženském smyslu jako demiurgické logos podstatou ruského myšlení o jazyku, literatuře, filologii.

66 Viz naše recenze a pojednání Hĺbka a vzopátie. Z. Mathauser: Metodologické meditace aneb Tajemství symbolu. Slovenské pohľady 1990, č. 6, s. 96–103; Nové práce Zdeňka Mathausera (Z. Mathauser: Estetické alternativy. Jazyk vědy a jazyk poezie. GRYP, Praha 1994; Z. Mathauser: Mezi filosofií a poezií. FILOSOFIA, Praha 1995). Opera Slavica 1995, č. 3 (roč. V.), s. 58–59. Dále mimo jiné: Literatura a filozofie (Zdeněk Mathauser). Kolektivní monografie. Eds: Ivo Pospíšil, Jan Zouhar. Katedra filosofie, Ústav slavistiky FF MU, Brno 2008. Viz též I. Pospíšil: Zdroje vidění Zdeňka Mathausera. In: Literatura a filozofie (Zdeněk Mathauser). Kolektivní monografie. Eds: Ivo Pospíšil, Jan Zouhar. Katedra filosofie, Ústav slavistiky FF MU, Brno 2008, s. 131–141.

Dokonce to formuluje tak, že „vědeckost je jen jednou z částí filologie spolu s uměleckostí a náboženskostí a všechny se mohou projevit v různém stupni a s různou dominantou.“⁶⁷

Jádrem Korabljovovy výpovědi je to, že zatímco význam filologie pro společenské mocenské elity paradoxně upadá, význam jejího předmětu, tedy jazyka a textů stoupá: filologie se tedy stává klíčem ke všemu, a přesto se jí opovrhuje. Ještě radikálněji to vidí ve stati *Кожаный путь* (Kožená cesta) s odvoláním na Puškinův epigraf v Kapitánské dcerce *Береги платье снову, а честь смолоду* (Chraň šaty, dokud jsou nové, ale čest od mládí) jako protiklad vnějšího (šaty) a vnitřního (čest) – stejně jako slavná epizoda z thóry, kdy Hospodin odívá Adama a Evu. Korabljov vidí „koženou cestu“ spíše jako dětské stadium poznání slova a literatury – to se musí vrátit k původní tělesnosti. Zatímco za poslední etapou rozložení a destrukce bádání o literatuře pokládá dekonstrukci, novou etapou je smrt „kožené cesty“ a přímý dotek slova a literárního artefaktu – k tomu jistě vedou i náboženskost, tajemství a koneckonců i estetika smrti.

Zatímco v prvním oddíle jeho knihy převažují zásadní konceptuální úvahy, v druhé je Korabljov tím, co by mělo být i dnes podstatou literární vědy, tj. teoretikem literárních dějin. Jeho pojetí je však poněkud schematické: ruská literatura, jejíž nedokončená sekularizace sotva vyvolá větší námitky, je tu chápána jako odraz Starého a Nového zákona (*Ветхий и Новый Завет*), tedy klasika jako zlatý věk, moderna jako věk stříbrný: nadchází tedy věk bronzový (jiní říkají železný, tedy věk válek a krve), věk revolucí, který však podle Korabljova měl špatné básníky, i když sám uvádí mj. Bloka, Brjusova, Majakovského, Remizova a Bulgakova.

Značným přínosem Korabljovových úvah je jeho schopnost vše převádět do obecné teoretické roviny, zobecňovat materiál i původně historické reflexe. To se projevuje i v eseji *Теория поэзии А. С. Пушкина* (Puškinova teorie poezie), v němž analyzuje Puškinovy výroky o poezii, tedy Puškinovu roli literárního kritika a teoretika poezie. Jednou z Korabljovových fixních idejí, které sdílí s jinými ruskými teoretiky, je představa ruské literatury jako permanentního palimpsestu, tedy struktury, která sama sebe stále transformuje a modifikuje a přetváří již dosažené stupně: odtud obvyklá představa stříbrného básnického věku jako přepracování ruského zlatého věku, tedy ruské klasiky, v rovině idejí (symbolismus), obrazů (akméismus) a znaků (futurismus).

Zlatý věk je věkem harmonie, stříbrný disharmonie, bronzový je slitinou mědi a cínu, literatury povolené a zakázané, původně bez směrů (Svaz sovětských spisovatelů, posléze vytváření duální podoby: estrádní poezie – tichá poezie, metafyzika – avantgarda (z ní vzniká metarealismus), avantgarda – estráda (z ní se rodí konceptualismus), osud

⁶⁷ Korablev, s. 39.

a tichá lyrika (autorská píseň). Nevím, jestli jsou tyto Korabljovovy koncepty platné, ale jistou tendenci zachycují, tedy jistý ponorný pohyb: k tomu, aby se objevil jeden génius a jedna geniální báseň, je třeba, jak píše, i oněch deset miliónů zamilovaných chlapců nebo milión osamělých dívek. Zbývá vysledovat, uvádí dále Korabljov, proč je této pyramidy písícih poezii třeba – u podnoží záhadně se usmívající okřídlené sfingy.

V podtextu se tu rýsuje idea, která napadne skoro každého pozorného čtenáře, tedy to, že si s námi trochu pohrává: Rusové si vůbec z Evropanů tak trochu tropí žerty svým neustálým zdůrazňováním výjimečnosti své literatury a její sakrálnosti, mesianistické role a především její záhadnosti a nevysvětlitelnosti. Po letech sovětského pústu je to přece jen oživení vracející nás kamsi ke Gogolovi a jeho interpretovi Nabokovovi, pochopitelně k V. Solovjovovi a náboženské filozofii stříbrného věku typu D. Merežkovského, S. Bulgakova a N. Berďajeva, na straně druhé nás odvádí od přece jen střízlivějšího, byť nikoli mechanického pohledu na „záhady“ ruské duše.

Své umělecké sklony A. Korabljov nejvíc projevuje v páté a poslední části svého opusu magnum, a to v tzv. filologické publicistice. Především pojednání o „nezabíthých básnících“, kteří nezemřeli včas, a modelovali tak svůj mýtus, zatímco jiní „bohužel“ zůstali naživu a degenerovali (to nás ostatně napadá o každé profesi, zejména umělecké: je to opravdu těžké, ale někdy je lépe, když umělce, jak jsme si je zapamatovali z jejich vrcholných poloh, už nepotkáváme v době jejich intelektuálního úpadku a nových pokusů o ztečení různých sfér společenského života). Korabljov má prostě „čich“ na aktuální, delikátní a prokletá témata. Stejně tak v stati *Между культурой и цивилизацией*: člověk stále hledá divoká, neosázená místa, nezpracovaná kulturou, aby se přiblížil k vlastním kořenům bez oněch pomocných clon, jež si sám kdysi vytvořil a neustále vytváří. Literární evoluce (*О некоторых закономерностях литературной эволюции*) ukazuje na příkladu metafory světového stromu (мировое Дерево) a hodin na vývojové kruhy: klasicismus je variantou renesance, romantismus středověku, realismus antiky, moderna novověku, symbolismus romantismu, akméismus klasicismu, futurismus moderny (klasicismus je citátový, intertextový, romantismus hledačský, realismus se navrácí ke skutečnosti, moderna má různé modalities, vytváří kult plurality, konec 20. století ukazuje na rysy úpadku a odumírání umění vůbec). Strukturalismus podle Korabljova ukázal limity vědeckého přístupu. Podle něho je však „filologie specifickou jednotou vědeckého, uměleckého a náboženského vědomí“⁶⁸.

Korabljov mimo jiné pozvedá problém **nové identity filologie a jejího nového pojetí**: tímto tématem se v současnosti literární věda zabývá o něco víc než lingvistika rozvíjející různá paradigmatata a jen výjimečně v některých postavách a oborech se vra-

68 Korablev, s. 255.

cející k této otázce. **Právě pocit nedostatečnosti tradiční filologie vede k rozmazávání jejích hranic a k tomu, že najednou, na pozadí například areálových studií, o nichž nehovoří nebo jichž se dotýká jen nepřímo a okrajově, vidíme význam a jedinečnost filologie a dokonce její klíčovou úlohu, jak ji spatřil.**